

Studie vztahu lékáren a drogerií v Československé republice (1918–1938)

Martina Lisá¹, Vilma Vranová², Marcela Kallusová³

¹Nemocniční lékárna Všeobecné fakultní nemocnice, Praha

²Ústav aplikované farmacie, Veterinární a farmaceutická univerzita Brno

³Lékárna Pod sv. Antonínkem, Blatnice

Kompetenční spory lékárníků a drogistů lze zaznamenat už od samotného vzniku obou profesí. Vyvrcholily počátkem 20. století, kdy rozdělení jejich pravomocí bylo nejasné a tyto často splývaly. Nepřehledná situace při novelizaci a tvorbě nových zákonů umožňovala rozličným zájmovým skupinám, ať už drogistům, farmaceutickému průmyslu nebo nemocenským pokladnám posilovat své postavení na úkor nejednotného a konzervativního lékárnictva. Kvalitní lékárenský dorost, drcený legislativní nemožností uplatnit se ve vlastním oboru, si své profesní ambice realizoval založením a rozvojem drogerií, to situaci lékáren ještě ztěžovalo. Tento vývoj přerušila druhá světová válka, následovalo znárodnění průmyslu a zestátnění lékáren, což všechny výše popsané spory ukončilo.

Klíčová slova: lékárny, drogerie.

Study on the relation of pharmacies and drugstores in Czechoslovak Republic (1918–1938)

Conflicts of competencies between pharmacists and druggists can be traced back to the very origins of both professions. They culminated in the early 20th century when the distribution of their powers was unclear and these often overlapped each other. A confused situation in revising and creating new laws allowed various interest groups, whether it be druggists, the pharmaceutical industry, or sickness funds, to reinforce their position at the expense of the disunited and conservative pharmacy profession. Being unable to assert themselves in their own field for legislative reasons, the well-qualified new generation of pharmacists realized their professional ambitions by establishing and developing drugstores, which made the situation of pharmacies even worse. This development was interrupted by World War II and followed by the nationalization of industry as well as of pharmacies, which brought all the above-mentioned conflicts to an end.

Key words: pharmacies, drugstores.

Úvod

28. 10. 1918 vyhlásil Národní výbor v Praze samostatný československý stát, Československou republiku (ČSR). Prvním zákonem nového státu se stal narychlo připravený zákon, zvaný „recepční norma“, schválený dne 28. 10. 1918 na schůzi pléna Národního výboru v Praze, později publikovaný ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 11. Podle tohoto zákona „veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti“. Recepčním zákonem došlo k převzetí rakouského a uherského právního řádu a rakouské a uherské veřejné správy (1). Pro pochopení situace v nově vzniklé ČSR a vztahů mezi drogisty a lékárníky bude proto nutné vrátit se do období Habsburské monarchie, Rakouského císařství i Rakousko-Uherské monarchie.

Vznik a vývoj velkodistribuce drog a drogerií

První zmínky o lékárnách na našem území pochází z 13. stol. Výroba léčiv však není možná bez výchozích surovin. Léčivé drogy, které ve střední Evropě nebylo možné získat pěstováním a sběrem, byly dováženy ze středisek velkoobchodu, hlavně námořních přístavů. Hlavním tržištěm drog orientálního původu byly

od 9. stol. Benátky, odkud kupci vozili zboží na trhy do vnitrozemí, pro Čechy byly důležité trhy zejména v Frankfurtu, Norimberku a Augsburgu. Jedním z prvních známých velkoobchodníků s drogami byl Petr Chaval, který měl do roku 1595 obchod v Praze (2). V 17. stol. byl už velkodrogistický obchod naprosto běžný, což dokládají různé úřední výnosy, které řeší spory o prodejová práva mezi lékárníky a materialisty (2).

Za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. se zdravotnictví, včetně farmacie, dostalo do novodobé etapy svého vývoje. Zákonodárné úpravy zdravotnictví zahájil *Všeobecný medicínský řád*, vyhlášený na Moravě 1752, v Čechách a ve Slezsku 1753, následovaný *Generálním zdravotním normativem*, zákonem vydaným 2. 1. 1770 a uplatňovaným pak v zemích celé monarchie (3). K přípravě a prodeji léků a léčiv byli medicínským řádem Marie Terezie z roku 1752–1753 jako jediní odpovědní ustanoveni lékárníci: „Materialisti atd. nemají s léky nic co činiti, aniž jaké medicíny, které zcela jen lékárníkům patří připravovati“ (4).

Zdravotní normativ Gerharda van Swieteny z roku 1770 a jeho dodatek z roku 1773, zakázaly výrobu a prodej všech léků mimo lékárny (5). Od lékárníků byla požadována odborná způsobilost prokázaná zkouškou na lékařské fakultě

některé rakouské univerzity, lékárny byly pravidelně kontrolovány zdravotními komisemi. Patent z 20. 4. 1775, kterým byla zavedena zákonná sazba lékárnická, zakazoval materialistům pod pokutou 20 tolarů ruční prodej léků. To však jsou poslední úřední výnosy, které určují jako jediného povolání odborníka k výrobě a prodeji všech léků lékárníka. Další normy, např. *Nařízení c. k. ministerstva vnitra a obchodu č. 152/1883. ř. z., jímž upravují se práva lékáren vzhledem k obchodům se zbožím materiálním a jiným živnostem sem patřících*, ponechávají lékárnám exkluzivitu pouze pro léky na předpis (6).

Živnostenský řád z roku 1859

Mezníkem v obchodování s léčivými a jejich prekursory byl živnostenský řád, vydaný v roce 1859. [Císařský patent č. 227/1859 ř. z., jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc v působnosti uvádí řád živnostenský pro celý rozsah říše (kromě správního obvodu benátského a Vojenské hranice) (zrušen 65/1965 Sb., zákonem práce)]. Paragraf 16, odstavec č. 13 živnostenského řádu přivodil ztrátu monopolu výroby a prodeje léčiv v lékárnách. Povolil totiž výrobu a prodej jedů a látek, sloužících k výrobě léčiv, s výjimkou látek, s nimiž směl zacházet pouze lékárník, jako novou koncesova-

Prakt. lékáren. 2013; 9(3): 146–149

nou živnost. Zákon byl novelizován nařízeními č. 39/1883, č. 97/1886, č. 26/1907. V novelizovaných předpisech byla živnost výrobce a prodejce jedů a chemikálií definována v paragrafu 15, odst. 14 živnostenského řádu a to: „Výroba jedů a příprava látek a preparátů, které jsou určeny, aby jich užito bylo za léky, jakož i prodej obojích věcí, **pokud není výlučně vyhrazen lékárníkům**, pak výroba a prodej strojních vod minerálních.“ (5).

Dalším rozšířením prodeje jedů a surovin pro výrobu léčiv mimo lékárny bylo nařízení ministerstva vnitra a obchodu z 21. 4. 1876 č. 60 říšského zákona, které upravovalo obchod s jedy, jedovatými léčivy a preparáty chemickými, zdravotními, potřebnými jen k účelům technickým a ekonomickým na základě průkazu a povolení k prodeji jedů. Jeho získání však bylo velmi snadné a stylizace nařízení tak široká, že nebylo „jedovatiny“, která by se pod toto nařízení neschovála (5). Nařízení sice udávalo, jak je třeba s jedy zacházet, ale už neurčovalo kdo a jak bude prodej tohoto zboží kontrolovat. To často vedlo k zcizování jedů a omamných látek personálem závodu nebo k jeho nezákonnému prodeji (5).

Koncem 19. století tak vznikla nová koncesovaná živnost k výrobě a prodeji léčivých přípravků, převážně drog. Její majitelé se nazvali drogisté a své obchody drogeriemi.

Rozvoj velkdrogerií a stavu vůbec

Mezi prvními zakladateli drogerií byli magistři farmacie, kteří si nemohli zřídit vlastní lékárnu, ať už pro nedostatek finančních prostředků, či překážky, kladené již zavedenými lékárnami, tzv. rekursy. Vybavení drogerie nebylo upraveno žádnou normou, obchody neměly předepsanou minimální velikost ani povinné zařízení, tím měly menší režii a následně i nižší ceny lékárnických komodit. Úroveň drogistů rychle stoupala. V roce 1884 byl založen Všeobecný spolek drogistický s celorakouskou působností, z něj vznikl v roce 1919 Spolek drogistů Československa. O jedenáct let později, 1894, byl vydán první drogistický kalendář (7), v roce 1895 byl založen Klub českých asistentů drogerie. Drogisté založili grémia, provedli rajonisaci, pro výkon povolání požadovali absolvování dvouleté odborné školy, zakládali výrobní a nákupní družstva, např. družstvo Droga (1916–1948), Gremodroga (1924), Drogofoť (1932–1933), Svěpomoc (1928), Droma (1929) (7). V roce 1901 začali vydávat vlastní časopis Český drogist. Stal se oficiálním tiskovým orgánem Všeobecného spolku drogistů Rakouských (7).

S rozvojem průmyslu stouplo množství vyráběných chemikálií, užívaných i při výrobě léků. Bylo obtížné přesně určit, co ještě spadá pod prá-

Tabulka 1. Počty živnostníků oprávněných k prodeji jedů v roce 1924

	Čechy	Morava	Slezsko	Celkem
Lékárníci	63	47	20	130
Živnostníci (dle § 15 odst. 14 ž. ř. z r. 1907)	38	0	7	45
Velkodrogisté, drogisté a obchodníci se smíšeným zbožím	570	145	15	730
Celkem	671	192	42	905

vo drogistů a co už nikoliv. Proto vyšlo ministerské nařízení z 17. 9. 1883 č. 152 říšského zákona a jeho doplněk z 17. 6. 1886 říšského zákona, vydané na podkladě novely živnostenského řádu z roku 1883. V § 54 stojí, že ohraničení práv prodeje mezi lékárníky a drogisty bude upraveno po slyšení živnostenské a obchodní komory cestou nařízení (5).

Toto nařízení rozšířilo pravomoci drogistů. Příprava a prodej léků zůstala v gesci lékáren, ale už § 2 povolil drogistům prodej všech dietetických a kosmetických přípravků, impregnovaných obvazových látek a všech věcí „*jichž netoliko k léčení, nýbrž i jinak technicky se potřebují*“ a § 3 pak jmenovitě vypočítává 50 drog dosud: „*toliko k léčivým účelům užívaných*“, jejichž prodej byl povolen i živnostníkům s koncesí podle §15 odst.14 živnostenského řádu, ale i drogistům a dalším živnostníkům, pokud k tomu dostali zmocnění od živnostenského úřadu I. instance. (5). Nařízení z 8. 12. 1895 č. 188 říšského zákona drogistům a jiným obchodníkům, k tomu zmocněným, povoluje prodávat devět z těchto drog také v hrubém prášku k zvěrolékařským účelům (5). Rakouský lékopis, osmé vydání (*Pharmacopoea Austriaca editio VIII., vydán nařízením ministerstva vnitra ř. z. č. 119/20. 6. 1906*), tak obsahoval 698 položek, z nichž bylo 129 léčiv povoleno vydat jen na lékařský předpis, všechna ostatní mohl prodávat i koncesovaný drogist. Ale i z těchto 129 přípravků bylo možno 29 látek prodat pro technické účely nebo na základě jedové koncese. Zbývalo tak sotva 100 léčiv, vázaných na lékařský předpis, která se směla vydat jen v lékárně.

Lékárna měla oproti drogerii mnoho dalších povinností, např. mít na skladě povinnou zásobu určených preparátů a léčiv, jež musela na své náklady každoročně obnovovat, mít v laboratoři předepsané vybavení (reagenční aparát, destilační přístroj, mikroskop, analytické váhy...), což bylo velmi nákladné. K dalším povinnostem patřilo držet nedělní a noční služby a ručit za kvalitu, tj. provádět analýzu, léčiv (8). Nic z toho nebylo povinností drogerií. Drogerie ani nebyly, na rozdíl od lékáren, podřízeny povinným každoročním visitacím úředními lékaři.

Československá republika

Československá republika vznikla 28. 10. 1918. Recepčním zákonem došlo k převzetí rakouské-

ho a uherského právního řádu. Výše uvedená nařízení tak převzala i nově zřízená Československá republika a problémy lékáren a drogerií se i nadále odrážely ve vývoji farmacie. Počty prodejců jedů a prekurzorů léčiv stále narůstaly (tabulka 1) a boj o trh se stále zvěšťoval.

Podle statistiky z roku 1924 vlastnili magistři farmacie 126 drogerií, z toho 115 v Čechách a v zemi Moravskoslezské (Praha 19 závodů). Z tohoto počtu jich bylo 36 přičleněno k lékárnám jako vedlejší závody. Na Slovensku jich bylo 8, na Podkarpatské Rusi pouze 3. Tento markantní rozdíl mezi Českými zeměmi a územím původně uherským byl způsoben tím, že na území Slovenska a Podkarpatské Rusi platily uherské zákony, které lékárny chránily jako zdravotní instituci, a tím pádem takový rozvoj drogerií nebyl možný (4).

Mezi drogistů působilo značné množství magistrů farmacie (9), (např. místopředseda spolku drogistů Československa byl PhMr. Ladislav Květ, dále PhMr. Vojtěch Panenka, PhMr. František Kremlíčka, PhMr. Antonín Petráš, PhMr. Josef Rottenborn (7), což jistě přispělo k tomu, že drogisté měli obdobnou organizaci jako lékárníci na bázi grémií, kterých bylo osm (10). Drogisté vydávali i svůj vlastní časopis „Český drogist“ (od roku 1901) (7) a pro německé kolegy v ČSR „Deutsche Drogistenzeitung“ (11), chtěli zavést i drogistické komory (12).

Snahou drogistů bylo unifikovat živnostenská oprávnění svých členů, rozšířit a přesně ohraničit svá prodejová práva. Především chtěli získat právo k prodeji lékopisných artiklů, volně prodejných léčiv, práva na expedici v veterinární předpisy a k prodeji farmaceutických specialit. Proti tomu požadavku se postavili i veterinární lékaři: „**Professoři zvěrolékařské vysoké školy proti drogistům.** Jak sděluje Pharm. Ztg. usnesl se professorský sbor Vysoké školy zvěrolékařské v Brně na protestu proti expedování léků v drogeriích na zvěrolékařské recepty.“ (13).

Splnění drogistických požadavků by v podstatě znamenalo likvidaci lékáren. Lékárny měly významně větší režii (vysokoškolský personál, povinné zásoby a vybavení, povinné noční služby, lékopisná jakost léčiv), tím pádem i prodávaly dražší. Skutečnost je, že lékárníci uměli tyto

povinnosti, zejména povinné noční a nedělní služby, obrátit ve svůj prospěch. Povinnost noční či nedělní služby na druhé straně totiž znamenala výhodu větší dostupnosti. Na tuto skutečnost drogisté nikdy neopomněli upozornit: „Obráceně jest také nekalou soutěží každý výdej léčiv lékárnou bez receptu, nebo rady v lékárnách notoricky poskytované na úkor lékařů, anebo prodej předmětů lékárnám nevyhrazených v dobu nedělního a svátečního klidu, kdy ostatní obchody musí míti zavřeno, lékárník však těžší ze svého postavení zdravotních ústavů, které musí míti otevřeno a prodávají po živnostensku veškeré zboží, po němž je poptávka (kartáčky na zuby, mýdlo, mycí houby, vína atd.)“ (14).

Boje o sortiment

Lékárny si chtěly uchovat svůj monopol na léčiva i výhradní postavení na trhu s doplňkovým sortimentem, což v lékárnách byly prostředky jako balzámy, mazání, čaje a čajové směsi, masti, pastilky atd., veškeré potřeby k ošetření kojenců (mýdla, zásypy, gumové zboží, dětské moučky), veškeré dietetické a sladové preparáty, rybí tuk, různé emulze, nervy sílíci preparáty biokleinové, vitaminolové, veškeré minerální vody, zředěné sole a výrobky, ovocné šťávy a léčivá vína, dále všechny léčivé a ochranné prostředky k pěstění zubů, pleti a hygienické toaletní prostředky. Lékárníci prodávali i veškeré prostředky k ošetřování nemocných, dezinfekční prostředky, náplasti, obvazy a obvazové látky, klynní pásy, irigátory, vložky do postelí, vzduchové pláště, teploměry atd. stejně jako přísady k uhlíkatým, kyslíkatým, slatinným a jehličnatým lázním, veškerá léčivá mýdla (15). Drogisté si svůj sortiment pečlivě hlídali, snažili se o omezení prodeje drogistického zboží, například u fotografů a v holičstvích (16), snažili se znemožnit lékárnám prodej kosmetiky a dietetik s tím, že je to artikl povolený k prodeji jen v drogeriích: „**Spravedlivý zákrok Ústřední Rady ve prospěch obchodnictva.** V poslední době vystoupila opět do popředí otázka, zdali lékárníci v rámci svého živnostenského oprávnění smějí prodávati mimo jim příslušejících léčiv také zboží jiné, spadající čistě pod pojem obchodu podle živnostenského řádu, z něhož je lékárnictví – jak známo – vyňato. Naše stavovské organizace zastávají odedávna názor, že chtějí-li lékárníci obchodovati také na př. zbožím voňavkářským, kartáčky na zuby, prášky do pečiva atd., musí být k tomu zvláště zmocnění živnostenským listem, znějícím na tuto obchodní živnost.“ (17). Nutno dodat, že Ústřední Rada obchodnictva ČSR dala drogistům za pravdu a vyzvala živnostenské úřady, aby zakročily proti lékárnám, které obchodují bez živnostenského oprávnění nelékárenským zbožím.

Dalším sporným bodem byla otázka léčivých specialit. Lékárníci bojovali proti jejich zavádění na trh – snižovala se tak preskribce magistraliter přípravků, která tvořila základ jejich příjmů. Nástupu specialit nebylo možné zabránit, a tak se lékárny snažily udržet si alespoň monopol na jejich výdej a prodej. O léčivé speciality však projevíli zájem i drogisté, stejně jako nemocenské pojišťovny. Novela zákona o nemocenském pojištění z roku 1934 (Vládní nařízení ze dne 25. července 1934, č. 112 Sb. z. a n. o pojištění pro případ nemoci, invalidity a stáří) umožnila lékařům nemocenských pojišťoven vydávat pojištěncům léčivé speciality, na které se vztahuje vládní nařízení ze dne 19. února 1926, č. 26 Sb. z. a n. o výrobě léčivých specialit a obchodu s nimi v lékárnách. Marný boj lékárníků proti těmto změnám podrobně popisuje Mgr. Ladislava Valášková, Ph.D., ve své disertační práci „Farmacie v Českých zemích v letech 1928–1938/9“.

Drogisté také nezůstali stranou. Požadovali, aby jim byl paušálně povolen prodej všech léčivých specialit, které nebyly vázány na lékařský předpis. Jejich argumentem bylo, že jejich kvalifikace pro výdej baleného a jasně označeného zboží je naprosto dostačující. V tomto požadavku našli drogisté oporu v chemickém průmyslu, který v drogeriích spatřoval posílení svého distribučního aparátu. Síť šesti tisíc samostatných drogerií byla pro výrobce mnohem zajímavější než 1 200 lékáren (18).

Zákon o úpravě činnosti drogistické

Spor mezi lékárníky a drogisty ovlivnil i projednávání nového zákona, který měl upravovat drogistickou živnost. Drogisté se stále řídili zákony schválenými v období Rakousko-Uherska (§15, bod. 14. živnostenského řádu a nařízením ministerstva vnitřní a obchodu ze dne 17. 9. 1883, č. 152. ř. z. a ze dne 17. 6. 1886, č. 97 ř. z.) (19). Nové návrhy drogistických práv byly pro lékárníky alarmující a v podstatě likvidační. Umožnily by drogistům prodávat volně prodejná léčiva, vydávat a připravovat veterinární léčiva připravovaná podle zvěrolékařského předpisu, dodávat hotové léky ve velkém lékařům, zvěrolékařům i pro léčebné ústavy.

Lékárníci vystoupili proti schválení tohoto zákona. Největší problém jim dělala ta část návrhu zákona, která drogerie opravňovala k přípravě, drobnému prodeji a k přechovávání léčiv, léčivých přípravků a specialit, v případě, že tato činnost nebyla realizována lékárnami.

Zajímavostí je, že k významným odpůrcům této změny patřili i zvěrolékaři: „**Představenstvo Zvěrolékařské komory pro republiku českosloven-**

skou v Praze zabývající se ve své schůzi dne 26. února 1931 úsilím živnosti drogistické, jímž se tato domáhá oprávnění připravovati léky pro zvířata dle zvěrolékařských předpisů, pevně stojí na stanovisku l. sjezdu čs. zvěrolékařů v Brně v r. 1927, který prohlásil: „l. sjezdu čs. zvěrolékařů v Brně odmítá se vším důrazem snahy drogistů po oprávnění vydávati léky a léčiva každého druhu a formy pro zvířata a prohlašuje, že zvěrolékaři nikdy k podobnému kroku svého souhlasu nedají. V zájmu veškerého veřejného zdravotnictví, jehož jsou zvěrolékaři spolustrážci, varují povolané úřední činitele před takovým uvolněním zásobování veřejnosti léčivy a léky. Kdyby však přes to národně demokratický návrh zákona o úpravě činnosti drogistické, tisk. 796 ze dne 18. listopadu 1930 měl býti uzákoněn, odmítají zvěrolékaři předem odpovědnost za zdraví zvířat a produktů z nich a za nebezpečí pro zdraví lidu, jakož i národohospodářské škody vzniklé aplikací léků, připravených nedostatečně vyškolenými drogisty.“ **Představenstvo Zvěrolékařské komory pro republiku československou v Praze“ (20).**

V případě projednávání drogistického zákona se, snad poprvé ve své historii, lékárníci postavili k účinné obraně a přes veškerou snahu drogistů tento zákon nebyl přijat.

Závěr

Životní podmínky lékárníků i drogistů byly počátkem 20. stol. velice obtížné. Přestože veškeré fungování Rakousko-Uherského státu bylo svázáno a regulováno značným množstvím zákonů, vyhlášek a nařízení, rozdělení pravomocí a kompetencí těchto profesí bylo nejasné a tyto často splývaly. Tyto zákony přebírala i nově vzniklá Československá republika. Dalším problémem bylo, že zákonodárství nestačilo reagovat na přetrvávající změny ve vědě, průmyslu i společnosti, ani na množství nově vznikajících léčiv, což vedlo i k nepřehlednosti ve schvalování a registraci léčiv. Snaha o reformu a vytvoření nových zákonů, které by lépe odrážely situaci společnosti, ovlivněné novými objevy, zaváděnými technologiemi i společenskými změnami, byla ztížená ochotou vlády a parlamentu umožnit všem zúčastněným stranám se vyjádřit k novému zákonu a snahou schválit ho až po úplném projednání a sjednocení se s odbornou veřejností. Díky tomu trvalo schvalování zákonů a zavádění potřebných změn velice dlouho. Tato nepřehledná situace umožňovala rozličným zájmovým skupinám, ať už drogistům, farmaceutickému průmyslu nebo nemocenským pokladnám posilovat své postavení na úkor nejednotného a konzervativního lékárnictva. Lékárníci dogmaticky lpěli na historických privilegiích a nebyli schopni a ochotni přijmout změny plynoucí z vývoje a výsledků vědeckotechnické revoluce.

Nejkvalitnější lékárenský dorost, drcený legislativní nemožností uplatnit se ve vlastním oboru, si své profesní ambice realizoval založením a rozvojem drogerií, což situaci lékáren ještě ztěžovalo. Tento vývoj přerušila druhá světová válka, následovalo znárodnění průmyslu a zestátnění lékáren, což všechny výše popsané spory ukončilo.

Literatura

1. Schell K, a kol.: Dějiny české veřejné správy, str. 91, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o. Plzeň, 2009, ISBN 978-80-7380-203-5.
2. Novák JS. Velkodrogerie v osmnáctém století: Český drogist 1923; (1–5): 3, 15, 27, 39, 53.
3. Rusek, a kol.: Kapitoly z dějin Československé farmacie. Slovenské pedagogické nakladatelství Bratislava 1970.
4. Referáty ze Sjezdu Odboru Org. Čsl. kondic. Lékárníků 1–2. 11. 1924: 13–24 (Časopis československých Lékárníků 1924; 4: 86–92).
5. Lisá M. Česká farmacie v letech 1918–1928, disertační práce, Univerzita Karlova – Farmaceutická fakulta Hradec Králové, 1999.
6. Sbírka zákonů a nařízení předepsaná nařízením Ministerstva vnitra ze dne 27. května 1911 ř.z. č. 103. str. 90. Vydala Organizace českého Lékárnictva pro Čechy, Moravu a Slezsko vlastním nákladem, Praha, 1911.
7. Kallusová M. Vývoj vztahů Lékárnictví k drogeriím/farmaceuti jako drogisté/, písemná práce k rigorosnímu řízení, Univerzita Karlova – Farmaceutická fakulta v Hradci Králové, 1977.
8. Lékárnický Týdeník 1919; 1: 226.
9. Lékárnický Týdeník 1920; 2: 173–174.
10. Lékárnický Týdeník 1920; 2: 249.
11. Lékárnický Týdeník 1921; 3: 136.
12. Lékárnický Týdeník 1919; 1: 81.
13. Český drogist, ročník XXI 1920; 2: 19.
14. Odpověď Jednoty našich gremií na memorandum Sva-zu Čsl. Lékárníků, Český drogist, ročník XXXIII 1933; 16: 239.
15. Český drogist, ročník XXVI 1926; 22: 273.
16. Lékárnický Týdeník 1919; 1: 81.
17. Český drogist, ročník XXXI 1931; 23: 361.
18. Český drogist, ročník XXXIV 1934; 21: 325.
19. Valášková L. „Farmacie v Českých zemích v letech 1928–1938/9“, disertační práce, Univerzita Karlova – Farmaceutická fakulta Hradec Králové, 2008.
20. Věstník Společnosti Československého Lékárnictva, Lékárnický týdeník 1931; XXIV(10): 137.

Článek přijat redakcí: 1. 10. 2012

Článek přijat k publikaci: 21. 3. 2013

PharmDr. MVDr. Vilma Vranová

Ústav aplikované farmacie FAF VFU

Palackého 1–3, 612 42 Brno

vranovav@vfu.cz
